

Економічні науки

УДК 368.01. 336

Левковець Наталія Петрівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національний транспортний університет*

Левковець Наталия Петровна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, учета и аудита
Национальный транспортный университет*

Levkovets Nataliia

*PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Auditing
National Transport University*

Гуцалюк Олена Ігорівна

*асистент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національний транспортний університет*

Гуцалюк Елена Игоревна

*ассистент кафедры финансов, учета и аудита
Национальный транспортный университет*

Hutsaliuk Olena

*Assistant of the Department of Finance, Accounting and Auditing
National Transport University*

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ
СТРАХОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ
ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И АНАЛИЗ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАХОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ УКРАИНЫ**

PECULIARITIES OF FUNCTIONING AND ANALYSIS OF ACTIVITY OF INSURANCE ORGANIZATIONS OF UKRAINE

Анотація. Проаналізовано діяльність страхових організацій України.

Ключові слова: страхування, страховик, страхова організація, страхова діяльність.

Аннотация. Проанализирована деятельность страховых организаций Украины.

Ключевые слова: страхование, страховщик, страховая организация, страховая деятельность.

Summary. The activity of insurance organizations of Ukraine is analyzed.

Key words: insurance, insurer, insurance organization, insurance activity.

Постановка проблеми. Страхування як інструмент має великі можливості сприяти економічному та соціальному розвитку країни, маневрувати резервами, задовольняти інтереси щодо захисту майна і доходів юридичних та фізичних осіб, а тому йому відведено одну з провідних ролей у формуванні всієї системи економічної безпеки країни. Утім упоратися із цією роллю реально лише за належного рівня розвитку страхової справи. Адже страхування повинно не тільки забезпечувати відшкодування фактичних матеріальних збитків, зумовлених певною обставиною чи подією, а й давати змогу впевненіше користуватися кредитом для заснування виробництва чи придбання для нього необхідних засобів, поповнення товару в торговельній мережі, сприяти появі та впровадженню нової техніки й технологій, фінансуванню освіти, охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні основні проблеми теорії та практики страхування й особливості функціонування ринку страхових послуг України, перспективи подальшого розвитку досліджуються в роботах таких провідних науковців, як В. Базилевич, Н. Внукова, О. Гаманкова, Н. Дудченко, Ф. Журавка, О. Журавка, В. Зюбін, О. Козьменко, О. Корват, Л. Онищенко, С. Осадець, Л. М. Гутко, Н. М. Ткаченко, Н. М. Внукова, Т. А. Говорушко, Є. Н. Гендзехадзе, К. А. Граве та інші [4; 5; 6; 7; 9].

Мета статті. Основною метою статті є теоретичне обґрунтування страхування, аналіз стану діяльності страхових організацій України в різних сферах діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про страхування» страхування є одним із видів цивільно-правових відносин, пов'язаних із захистом майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами (страхувальниками) страхових внесків та доходів від розміщення коштів цих фондів [1]. Страхувальники можуть укласти із страховиками договори про страхування третіх осіб (застрахованих осіб), які можуть набувати прав і обов'язків страхувальника згідно із договором страхування.

Страхування - це спосіб захисту власних інтересів, добробуту при несприятливому збігу обставин [7]. Імовірність настання таких подій порівняно невелика, але в цілому досить реальна. Виходячи зі статистичних даних, визначається страховий ризик, страхова сума і тариф. Компенсація збитків настає лише в разі укладення договору страхування. Джерелом коштів служать резерви і фонди страхової компанії (СК).

У країнах вільної ринкової економіки існують тепер головні два роди страхування:

- обов'язкове публічно-правове, організація якого зосереджена в руках публічно-правових, а подекуди й державних страхових організацій;
- приватне, яким опікуються акціонерні товариства й товариства взаємного страхування (страхування майна, життя та ін.) на базі приватної угоди між застрахованим і страхувальною організацією, якій застрахований зобов'язаний виплачувати встановлені угодою внески, а страхувач при виникненні зазначеного у договорі випадку відшкодувати застрахованому втрату або виплатити обумовлену договором суму. З уваги на те, що страховий ризик не можна передбачити, страхувальні організації повинні створити відповідні резерви, встановлюючи належну висоту внесків. Т. ч. вони перетворюються часто на великі фінансові підприємства [6].

Страхування є складовою фінансової системи держави. Основні види страхування:

- соціальне страхування;
- особисте страхування;
- майнове страхування;
- страхування відповідальності;
- страхування підприємницьких ризиків [3].

В Україні, як і в багатьох інших державах, основу страхової системи становлять компанії у вигляді акціонерних товариств.

Акціонерне страхове товариство (корпорація) - це тип компанії, яка створюється і діє зі статутним капіталом, поділеним на певну кількість часток - акцій. Оплачена акція дає право її власникові на участь в управлінні товариством і отримання частини прибутку у формі дивідендів.

Страховиками в Україні визнаються юридичні особи, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю, а також ті, що отримали ліцензію на здійснення страхової діяльності. Мінімальний розмір статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування

життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, — 1,5 млн євро.

Учасників страховика повинно бути не менше трьох. Загальна частка іноземних юридичних осіб та іноземних громадян у статутному капіталі страховика не може перевищувати 49% за винятком окремих випадків, коли ця частка може досягати 50%. Загальний розмір внесків страховика до статутних капіталів інших страховиків України не може перевищувати 30% його власного статутного капіталу, в тому числі розмір внеску до статутного капіталу окремого страховика не може перевищувати 10%.

При створенні страховика або збільшенні зареєстрованого статутного капіталу статутний капітал повинен бути сплачений виключно в грошовій формі. Допускається сплата грошової частини внесків до статутного фонду страховика цінними паперами, що випускаються державою за їх номінальною вартістю, але не більш як 25% загального розміру статутного фонду. Забороняється використовувати для формування статутного фонду кошти страхових резервів, а також кошти, одержані в кредит та під заставу, і вносити нематеріальні активи.

Страхову діяльність в Україні здійснюють виключно страховики — резиденти України. В окремих випадках, встановлених законодавством України, страховиками визнаються державні організації, які створені і діють відповідно до Закону України "Про страхування".

На страховому ринку України на сьогодні діють два основних типи страхових компаній: кептивні — створені міністерствами, відомствами, потужними фінансово-промисловими групами для обслуговування ризиків своїх підприємств та створені на приватному капіталі, що функціонують на конкурентній основі.

Основними видами діяльності страховика можуть бути страхування, перестраховування (страхування одним страховиком виконання всіх або частини своїх обов'язків перед страхувальником в іншого страховика) і

фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Допускається виконання страховиками цих видів діяльності у вигляді надання послуг іншим страховикам на основі договорів про спільну діяльність.

Об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з:

- життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування);
- володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності) [6].

Страхування може бути добровільним або обов'язковим. Добро вільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Обов'язкове страхування встановлюється законами України.

До доходів від страхової діяльності належать:

- зароблені страхові платежі за договорами страхування і перестраховування;
- комісійні винагороди за перестраховування;
- частки від страхових сум та страхових відшкодувань, сплачені перестраховиками;
- повернуті суми із централізованих страхових резервних фондів;
- повернуті суми технічних резервів, інших ніж резерв незароблених премій, у випадках, передбачених законодавством.

До витрат страховика відносять:

- виплати страхових сум та страхових відшкодувань;
- відрахування у централізовані страхові резервні фонди;

- відрахування у технічні резерви, інші ніж резерв незароблених премій, у випадках, передбачених законодавством;
- витрати на проведення страхування;
- інші витрати, що включаються до собівартості страхових послуг [5].

Відповідно до обсягів страхової діяльності страховики зобов'язані підтримувати належний рівень запасу платоспроможності, який визначається вирахуванням із загальної суми активів страховика суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань, у тому числі наявних технічних резервів. З метою додаткового забезпечення платоспроможності страховики за рахунок прибутку часто створюють вільні резерви.

Державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюється Уповноваженим органом з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Страховики можуть також провадити страхову діяльність через страхових посередників — страхових агентів і страхових брокерів.

Страхові агенти — громадяни або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика, виконують частину його страхової діяльності й отримують від страховика комісійну винагороду [5].

Страхові брокери — громадяни або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імспі на основі доручень страхувальника або страховика. Як правило, посередницька діяльність страхових агентів і страхових брокерів па користь іноземних страховиків па території України не допускається, якщо інше не передбачено законодавством [4].

Громадяни та юридичні особи з метою страхового захисту своїх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування,

для яких отримання прибутку не є першочерговим завданням. Такі товариства створюються насамперед для допомоги своїм членам.

Страховики можуть створювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх створення не суперечить законодавству України. Такі об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю.

Іноземні громадяни, особи без громадянства та іноземні юридичні особи на території України користуються правом на страховий захист нарівні з громадянами та юридичними особами України. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про страхування, на території України застосовуються правила міжнародного договору.

Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2020 становила 233, у тому числі СК "life"¹ – 23 компанії, СК "non-life" – 210 компаній, (станом на 31.12.2018 – 281 компанія, у тому числі СК "life" – 30 компаній, СК "non-life" – 251 компанія). Кількість страхових компаній значно скоротилася, так за 2020 рік порівняно з 2019 роком, кількість компаній зменшилася на 48 СК, порівняно з 2018 роком зменшилася на 61 СК [2].

СК "Life" – страхові компанії, що здійснюють страхування життя, СК "non-Life" – страхові компанії, що здійснюють страхування видів, інших, ніж страхування життя [2].

Чисті страхові премії (виплати) – розраховані як валові страхові премії (виплати) за мінусом частки страхових премій (виплат), які сплачуються перестраховикам-резидентам (компенсовані перестраховиками-резидентами) [2].

За 2020 рік частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 1,3%, що на 0,1 в.п. менше в порівнянні з 2019 роком; частка

чистих страхових премій у відношенні до ВВП залишилась на рівні 2019 року та становила 1,0%.

У порівнянні з 2019 роком на 3 633,7 млн. грн. (7,4%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій² збільшився на 5 161,7 млн. грн. (15,0%).

Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за 2020 рік становила 74,7%, що на 5,0 в.п. більше в порівнянні з 2019 роком.

Протягом аналізованого періоду зменшилась кількість укладених договорів страхування на 4 153,8 тис. одиниць (або на 2,1%), при цьому на 330,4 тис. одиниць (або на 0,5%) зросла кількість договорів з добровільного страхування, в тому числі зросла кількість укладених договорів страхування медичних витрат на 2 023,9 тис. одиниць (або на 45,4%), кількість укладених договорів страхування відповідальності перед третіми особами зросла на 942,0 тис. одиниць (або на 58,6%), кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків зменшилась на 3 507,5 тис. одиниць (або на 9,3%). Кількість укладених договорів з обов'язкового страхування зменшилась на 6 369,1 тис. одиниць (або на 4,8%) за рахунок зменшення кількості договорів страхування від нещасних випадків на транспорті на 6 929,9 тис. одиниць (5,6%).

Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань у порівнянні з 2018 роком збільшився на 1 474,9 млн. грн. (11,5%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 607,9 млн. грн. (12,9%). Збільшилися валові страхові виплати з таких видів страхування, як: автострахування (збільшення валових страхових виплат на 883,1 млн. грн. (15,1%)), медичне страхування (збільшення валових страхових виплат на 507,4 млн. грн. (24,2%)), страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових виплат на 92,8 млн. грн. (76,0%)). Водночас, зменшилися валові страхові виплати зі страхування майна (зменшення валових страхових виплат на 263,1 млн. грн.

(18,5%)), страхування життя (зменшення валових страхових виплат на 129,0 млн. грн. (18,3%)).

Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2018 року збільшився на 1,0 в.п. та становив 27,1%. Рівень чистих страхових виплат станом на 31.12.2019 становив 35,5%, що менше на 0,6 в.п. у порівнянні з аналогічним періодом минулого року.

Високий рівень валових та чистих страхових виплат спостерігається з медичного страхування – 58,2% та 61,0%, за видами добровільного особистого страхування – 36,1% та 40,0%, за видами недержавного обов'язкового страхування – 39,0% та 39,4% відповідно.

Операції вихідного перестраховування за 2020 рік зменшились на 6,8% з 17 940,7 млн. грн. до 16 713,4 млн. грн. за рахунок зменшення на 1 528,0 млн. грн. (10,2%) обсягів перестраховування із страховиками-резидентами. При цьому, операції з перестраховування із страховиками-нерезидентами збільшились на 300,7 млн. грн. (10,0%).

Страхові резерви станом на 31.12.2020 зросли на 2 583,2 млн. грн. (9,6%) у порівнянні з аналогічною датою 2018 року, при цьому резерви зі страхування життя зросли на 938,6 млн. грн. (10,1%), технічні резерви – на 1 644,6 млн. грн. (9,3%).

У порівнянні з аналогічною датою 2018 року збільшились такі показники, як загальні активи страховиків на 373,5 млн. грн. (0,6%), з них активи, визначені законодавством для покриття страхових резервів – на 3 943,4 млн. грн. (9,7%).

Кількість страхових компаній (СК) станом на 31.12.2019 становила 233 (таблиця 1), з яких 23 СК зі страхування життя (СК "Life") та 210 СК, що здійснювали види страхування, інші, ніж страхування життя (СК "non-Life"). За 2019 рік кількість страхових компаній зменшилась на 48 СК.

Валові страхові премії, отримані страховиками при страхуванні та перестраховуванні ризиків від страхувальників та перестраховальників за

2019 рік, становили 53 001,2 млн. грн., що на 3 633,7 млн. грн. більше порівняно з 2018 роком та на 9 569,4 млн. грн. більше порівняно з 2017 роком.

За 12 місяців 2019 року сума отриманих страховиками валових премій з видів страхування, інших, ніж страхування життя становила 48 377,2 млн. грн. (або 91,3% від загальної суми страхових премій), а зі страхування життя – 4 624,0 млн. грн. (або 8,7% від загальної суми страхових премій).

Чисті страхові премії за 2019 рік становили 39 586,0 млн. грн., що становить 74,7% від валових страхових премій. Чисті страхові премії за 2018 рік становили 34 424,3 млн. грн., або 69,7% від валових страхових премій.

Таблиця 1

Кількість страхових компаній України у 2017 – 2019 роках [2]

Кількість страхових компаній	Станом на 31.12.2017	Станом на 31.12.2018	Зміни у 2019 році		Станом на 31.12.2019
			внесено інформацію	виключено інформацію	
Загальна кількість	294	281	9	57	233
в т.ч. СК "non-Life"	261	251	9	50	210
в т.ч. СК "Life"	33	30	0	7	23

Щодо концентрації страхового ринку (таблиця 2), незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 98,1% – акумулюють 100 СК "non-Life" (47,6% всіх СК "non-Life") та 96,7% – 10 СК "Life" (43,5% всіх СК "Life").

По ринку страхування життя Індекс Герфіндаля – Гіршмана (ННІ) склав 1 517,18 (у 2018 році – 1 441,37), по ринку ризикових видів страхування становив 230,88 (у 2018 році – 247,95). В цілому по страховому ринку Індекс Герфіндаля – Гіршмана склав 203,90 (у 2018 році – 219,29) [2].

Концентрація страхового ринку за 2019 рік [2]

Перші (Тор)	страхування "Life"		страхування "non-Life"		
	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестраховувальників
Тор 3	2662,4	57,6	6 739,4	13,9	1
Тор 10	4471,2	96,7	18 358,0	37,9	3
Тор 20	4324,0	100,0	29 035,2	60,0	6
Тор 50	X	X	42 843,6	88,6	13
Тор 100	X	X	47 469,0	98,1	13
Тор 150	X	X	48 279,3	99,8	17
Всього по ринку	4624,0	100,0	48 377,2	100,0	21

Приріст чистих страхових премій за 2019 рік (+15,0% або 5 161,7 млн. грн.) відбувся по таким видам страхування: автострахування (+17,8% або 2 080,5 млн. грн.), медичне страхування (+31,6% або 1 025,7 млн. грн.), страхування життя (+18,4% або 717,9 млн. грн.), страхування медичних витрат (+53,4% або 587,1 млн. грн.), страхування фінансових ризиків (+29,3% або 487,4 млн. грн.), страхування майна (+9,2% або 296,4 млн. грн.), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (+13,5% або 258,0 млн. грн.). Водночас, зменшилися чисті страхові виплати зі страхування відповідальності перед третіми особами (-14,2% або 235,4 млн. грн.), авіаційного страхування (-29,2% або 227,4 млн. грн.), страхування кредитів (-36,5% або 210,9 млн. грн.).

Висновки. Розвиток страхового ринку в Україні визначається лібералізацією руху потоків товарів, послуг і капіталу, що сприяє розширення меж ведення страхового бізнесу та його вихід за національні кордони, а з іншої сторони – формує нові потреби у страховому захисті та використанні нових страхових механізмів під час господарської діяльності організацій та життя населення.

Інтенсивність конкуренції у страховій галузі сильна, існує висока ймовірність входження у галузь нових компаній; вхідні бар'єри незначні та визначаються прихильністю клієнтів до наявних компаній; постачальниками ресурсів є застраховані.

Перспективи розвитку страхування значною мірою залежать від загальнооекономічної ситуації в Україні, стану у ній ринків капіталу, політичної стабільності, кількості природних та техногенних катастроф, динаміки чисельності населення та його структури за віком, формування довіри населення до страховиків.

У рамках реформування страхового ринку, підвищення рівня якості послуг на страховому ринку, а також підвищення його фінансового потенціалу доцільно реалізувати наступні заходи нормативно-правового, організаційно-методологічного та інформаційного характеру:

- впровадження нормативів достатності капіталу у спосіб, що утруднює псевдострахування;
- розробка та реалізація заохочувальних заходів для страховиків, що добровільно дотримуються у своїй діяльності стандартів прозорості та підвищених вимог до платоспроможності і впровадженні міжнародних стандартів фінансової звітності;
- удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності актуаріїв, завершення створення в Україні системи підготовки та сертифікації актуаріїв з поступовою передачею цих функцій саморегульвній організації;
- запровадження стимулюючої податкової політики для розвитку особистого страхування, довгострокового страхування життя, в тому числі інвестиційного, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення, обов'язкового медичного страхування шляхом віднесення частки внесків з цих видів страхування на валові витрати юридичних осіб та удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб;

– забезпечення розроблення та впровадження додаткових актів законодавства, що сприятимуть запобіганню використанню страхового ринку для проведення протиправних і сумнівних операцій та шахрайства, включаючи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Література

1. Закон України «Про страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-14#Text>
2. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Нацкомфінпослуги. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stand-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>
3. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. Київ: КНЕУ, 2009. 283 с.
4. Роменська А. С. Механізми ефективного управління страховою компанією / А. С. Роменська. *Збірник наукових праць молодих вчених ТНЕУ «Економічний аналіз»*. 2011. Випуск 8. С. 307-311.
5. Стратегічне управління страховою компанією: Кол. Монографія [В.М. Фурман, О.Ф. Філонюк, М.П. Ніколенко, О.І. Барановський та ін.]; Наук. ред. та кер. авт. д-р екон. Наук В. М. Фурман. К.: КНЕУ, 2008. С. 440-449.
6. Страхування як специфічна економічна категорія / Р.Й. Бачо. *Вісник ЖДТУ*. 2008. №1 (43). С. 234-239.
7. Сутність та генезис страхування як економічної категорії. В. Задорожний. *Економічні науки. Сер. Облік і фінанси*. 2012. № 9 (33), ч. 1. С. 410-417.